

PREGÓ DE LA FESTA MAJOR DE SANTA ANNA I SANT JOAQUIM 2019

PREGONER EL Sr. JAUME MASSÓ CARBALLIDO

Jaume Massó Carballido és arqueòleg, historiador i museòleg. Resideix a Reus. És llicenciat en prehistòria i història antiga per la Universitat de Barcelona. Va ser professor del Taller Escola d'Arqueologia de Tarragona (1986-1990). Ha estat més de vuit anys conservador del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Va ser vicepresident de l'Institut Municipal de Museus de Reus. Des del 2002 treballa al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca. És acadèmic corresponent de la Real Academia de la Historia (des de 2001) i de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (des del 2003). Ha estat vocal de la Junta Directiva del Centre de Lectura de Reus (1996-2005), president en diferents ocasions de la Secció de Geografia i Història i director de les Edicions del Centre (2001-2003) i de Patrimoni (2003-2005), president de la entitat des del 2017. Ha dirigit o codirigit un gran nombre d'excavacions arqueològiques, especialment d'època romana, a la ciutat de Tarragona (el circ, l'amfiteatre, el fòrum provincial, la necròpolis paleocristiana i el parc de la ciutat) i a diversos jaciments de les comarques meridionals de Catalunya.

És autor únic de set llibres i coautor, editor o coordinador de trenta-cinc més, entre altres obres, és autor dels volums *El terme de Cambrils a l'antiguitat* (1990, Premi Vila de Cambrils 1989), *Patrimoni en perill. Notes sobre la salvaguarda dels béns culturals durant la guerra civil i la postguerra*, *Dietari de viatges d'Eduard Toda i Güell, 1876-1891*, *Eduard Toda i Güell: de Reus a Sardenya*.

És assessor del Gaudí Centre de Reus des que es va crear.

PREGÓ DE LA FESTA MAJOR DE CASTELLVELL DEL CAMP

Molt bona tarda a tothom. En primer lloc, vull agrair a l'il·lustríssim senyor alcalde, Josep Manel Sabaté, que m'hagi convidat a fer el pregó de la Festa Major de Santa Anna de l'any 2019, i a tots els amics castellvellencs que s'hi han mostrat favorables, inclosos l'Esteve Sugranyes i uns quants altres. Espero no decebre'ls i, sobretot, no avorrir els assistents.

Atès que, d'acord amb el que apareix al programa festiu, he estat convidat com a "historiador i arqueòleg vinculat a l'estudi del patrimoni cultural del poble", us hauré de parlar –ni que sigui succintament– de qüestions relacionades amb l'important patrimoni material historicoartístic que hi ha a Castellvell del Camp, especialment –però no únicament– d'aquell que té unes característiques –si em permeteu l'expressió– *més arqueològiques*. Val a dir, però, que inicialment, havia pensat en desenvolupar el meu pregó a partir del record d'alguna efemèride més o menys "rodona" que esdevingui pròximament, com –per exemple– el tricentenari de l'estada a Castellvell del guerriller català austriacista Pere Joan Barceló, més conegut com a *Carrasclat*, sembla que el 28 de juliol de 1719, després d'un segon intent –no reeixit– d'ocupar la ciutat de Reus (segons els *Annals* d'Andreu de Bofarull). O bé recordar de d'aquí a només cinc anys, el 2024, en farà sis-cents de la primera construcció de l'ermita dedicada a l'àvia santa Anna. O bé evocar que el 1934, fa vuitanta-cinc anys, es van fer les primeres excavacions arqueològiques al poblat de Santa Anna, a càrrec del conservador del Museu de Reus, Pere Rius, sota la direcció tècnica del metge i prehistoriador Salvador Vilaseca. O bé fer referència a que enguany farà trenta-cinc anys de la publicació a la revista castellvellenca *El Finestral* d'un article sobre aquest mateix poblat ibèric, que vaig signar amb els col·legues Manel Magrinyà i Ester Ramón i que fou redactat uns quants mesos abans de la intervenció que tots tres hi portàrem a terme l'any 1985 (complementada amb una segona campanya l'any 1987, totes dues dirigides per Ester Ramón). O igualment recordar que també va ser el 1984 que vaig dirigir, amb la meva col·lega Maria Adserias, una excavació d'urgència al Puget o Puig de l'Àliga, on descobríem les restes d'un fons de cabana del període final del neolític o de l'inicial de l'edat del Coure, de fa més o menys cinc mil anys i situat molt a prop de l'actual cementiri, en una finca aleshores propietat de l'enyorat Estanis Pedrola, amb uns treballs que es desenvoluparen al llarg de dos dies, el 24 i el 25 de novembre, i en els quals van col·laborar la ja esmentada Ester Ramón i els bons amics Ramon Capdevila (a qui agraeixo la seva presència a la sala) i Valerià Romero, a més del mateix Estanis Pedrola (l'Estanis en va fer referència, l'any 2004, al seu llibre sobre els *150 anys de la independència administrativa de Castellvell del Camp...*). O fins i tot podria parlar de la molt recent localització d'un dels refugis antiaeris castellvellencs, amb una de les entrades pel carrer de Sant Jaume...

Però no, perquè això esdevindria una conferència (o un seguit de conferències) i ha de ser només un pregó. Però sí que us demano que em permeteu parlar una mica de la relació entre el patrimoni arqueològic i la toponímia. L'arqueologia és una ciència complementària o auxiliar de la història, a partir de l'estudi de les restes materials conservades de la presència humana en un indret determinat. De vegades, m'he permès comparar la tasca que fem els arqueòlegs amb la tasca detectivesca, potser més a l'estil CSI que al del meu admirat Sherlock Holmes (que també és útil). És clar que moltes vegades els jaciments o indrets d'interès arqueològic, de cronologies prehistòriques, antigues, medievals, modernes i àdhuc contemporànies, han estat descoberts arran de les activitats més o menys rutinàries de les generacions posteriors, com ara els treballs agrícoles o els constructius. A la nostra comarca del Baix Camp, entesa com a espai geogràfic (més ampli, com el territori situat a la dreta del Francolí, mirant a mar) i no administratiu (reduït i fragmentat), hi ha hagut un bon nombre de troballes i jaciments que han estat localitzats gràcies a l'extracció d'argiles per a fabricar ceràmica (especialment –però no exclusivament– maons, teules i altres materials per a la construcció, perquè la formació geològica quaternària dels nostres terrenys ha permès la producció de ceràmica des de l'època neolítica i al llarg de tots els períodes posteriors). A Castellvell mateix, i a molts municipis veïns o propers al castellvellenc, han aparegut restes arqueològiques de gran interès, com la casual i excepcional troballa –l'any 1924– d'un amagatall –també neoeneolític– al terror del forn de l'Isidre o de la Rota, on Salvador Vilaseca pogué recuperar més de dues mil denes de collaret fetes a partir de closques o petxines de l'espècie *Cardium*, conservades i exposades actualment al Museu de Reus. La llàstima va ser que la gran majoria d'aquelles denes (emmagatzemades sota terra pel seu prehistòric propietari o propietària, que no les tornà a buscar abans de morir) no van ser identificades a temps i van acabar barrejades amb l'argila amb què es van fabricar i coure molts maons a la bòbila. Els treballadors del forn van calcular que en total n'havien aparegut unes cent mil (!), de denes de collaret. Si un dia, en enderrocar una vella paret, veieu que algun maó conté una mena de petites rodelles blanquinoses, sisplau informeu a l'Ajuntament, al Servei d'Arqueologia o al Museu de Reus perquè puguin ser recuperades! No puc deixar d'esmentar un jaciment de gran importància, de l'època en què els neandertals habitaven el nostre territori, que fou localitzat per Salvador Vilaseca –a la dècada dels quaranta– molt a prop de l'actual terme castellvellenc, concretament a l'antic terror del forn del Sugranyes, situat quasi al costat d'on avui hi ha l'INS Lluís Domènech i Montaner.

Torno a allò que deia de l'arqueologia i la toponímia. Tots sabeu que el nostre territori va ser repoblat a partir de mitjan segle XII, després d'un període força llarg de despoblament. L'antiga ciutat romana de Tàrraco i la part plana del Baix Camp

quedaren pràcticament deserts durant molts anys, en una mena de terra de ningú entre els territoris ocupats pels musulmans –per una banda– i pels cristians –per l'altra. És clar que entre els repobladors arribats des de la Catalunya Vella es podien comptar amb els dits d'una mà aquells que sabien llegir i escriure i que –a més a més– posseïen uns coneixements històrics mínimament apreciables i correctes, però cal reconèixer que aquells avantpassats nostres eren prou espavilats com per apreciar l'existència de poblaments anteriors al seu. Era fàcil reconèixer i identificar l'antiga grandesa de la ciutat de Tàrraco, amb les seves muralles encara dempeus i amb molt vistents restes dels grans monuments urbans i immediats (com l'espectacular circ, que els nouvinguts denominaren simplement el "Corral"), però una altra qüestió era com anomenar els edificis més o menys malmesos i arruïnats que trobaven arreu, a l'hora de repoblar l'antic *ager Tarraconensis*. Penseu, per exemple, com es van sorprendre aquells repobladors quan van trobar dempeus l'edifici central de la vil·la que ara coneixem com a Centcelles, al terme de Constantí, amb una cúpula decorada amb pintures i mosaics policroms... que –per cert– de seguida van tapar amb guix perquè hi havia representats uns quants personatges que segurament algun zelós eclesiàstic considerà obscens (perquè anaven nus) o perillosament pagans (tot i que n'hi ha que són plenament bíblics). És versemblant la hipòtesi que algun dels quatre personatges entronitzats fos identificat (erròniament, val a dir) com l'emperador Constantí, que tan important havia estat per al triomf definitiu del cristianisme a l'Imperi romà.

Els repobladors cristians, doncs, van haver de donar nom a tot allò que trobaven, bé a partir d'una descripció elemental geològica (com ara Mont-roig, amb la tan vistent Roca vermella), bé a partir de la vegetació (com la Pineda, l'Albereda, el Brugar o les Porpres), bé a partir d'una combinació d'elements físics o naturals (com Riudecanyes o Riudoms), o bé a partir de les ruïnes que anaven redescobrint. No sabien a quina època exacta corresponien, però quan veieren les restes evidents de l'antic poblat ibèric existent a dalt de la destacada muntanya ara coneguda com de Santa Anna, no dubtaren en considerar-les un "castell vell", o quan observaren les diferents ruïnes de les moltes vil·les romanes que hi ha arreu del nostre territori, les qualificaren com a "vilars" o "antigons". I encara, quan els pagesos medievals van trobar, en un d'aquest Vilars, les restes d'un forn romà que havia produït –si més no– àmfors vineres, tègules i maons, i les compararen amb allò que coneixien del seu temps, anomenaren l'indret com la Buada (a la partida dita també de l'Espluga Pobra, on per cert també hi ha un destacat aflorament de roca miocènica, que potser els romans també van fer servir). Aclareixo que el mot "buada" equival –com molt bé va descriure Joan Coromines al seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, editat l'any 1981)– a volta o cúpula i també a arcada, i que és un "mot molt estès antigament sobretot en els

Pirineus, i encara usat en el Rosselló i a les Illes (ací per a una cambreta amb volta dins del forn)”. Si aneu a veure el lloc, situat al terme municipal de Reus però a pocs minuts de caminada des de Castellvell, encara hi podreu veure (entre els herbots, matolls i branques allí llençats) les arcades de l’interior d’un forn romà que –per cert– van anar a veure l’Antoni Gaudí i l’Eduard Toda quan ambdós eren adolescents, cap al 1865, i que –pel seu evident interès patrimonial– caldria consolidar i protegir abans que es malmeti del tot (aprofito l’avinentsa que són presents en aquest acte l’alcalde reusenc, Carles Pellicer, i la nova vicealcaldessa de Reus i flamant presidenta de la Diputació de Tarragona, Noemí Llauredó).

Vaig acabant. Com veieu, Castellvell deu molt a l’arqueologia, començant pel seu mateix nom. Tinc la satisfacció que vaig poder convèncer de la validesa d’aquest origen a l’admirat i enyorat Ramon Amigó (vegeu el seu pregó de Santa Anna de l’any 2007), però m’afanyo a aclarir que la identificació ja havia estat suggerida per un altre també admirat reusenc, el repetidament citat Salvador Vilaseca, en un article –no signat– que publicà l’aleshores anomenat *Diario Español*, el 26 de febrer de 1947, quan va fer referència a “las construcciones del poblado de Santa Ana, de Castellvell (cuyo nombre deriva sin duda del mismo)”.

Castellvellenques i castellvellencs d’origen, de naixença, de residència, d’adopció o de qualsevol altra relació més o menys circumstancial: ¡Que gaudiu d’una excel·lent festa major!

Jaume Massó Carballido

19 de juliol de 2019